

***A Nonagria zollikoferi* Freyer, 1836 magyar története**
The Hungarian history of *Nonagria zollikoferi* Freyer, 1836
(Lepidoptera: Noctuidae)

Bálint Zsolt & Benedek Balázs

Abstract: The Hungarian history of *Nonagria zollikoferi* Freyer, 1836 (Lepidoptera: Noctuidae). – The type locality of *Nonagria zollikoferi* is clarified using archive data. Two syntypic specimens detected in the Hungarian Natural History Museum are documented with other material of *Fabula zollikoferi* originating from the Carpathian Basin (captured by Dahlström in 1898: n = 1; captured by Nyírő in 1968: n = 2), Russia (collection Diószeghy: no = 1.; collection Bartha: n = 2) and Mongolia (collection Hreblay: n = 1). All the Hungarian records (n = 7) are discussed in details and placed in the light of recent knowledge about the life history and distribution of the species. The Hungarian vernacular names given to the moth are also reviewed.

Key words: Budapest, faunistics, Imre Frivaldszky, *Fabula zollikoferi*, Hungary, Hungarian Natural History Museum, Kazakhstan, Albert Kindermann, Mongolia, Noctuidae, Ofen, *Phragmatis*, Russia, syntype, Friedrich Treitschke, type locality.

Authors' address – A szerzők címe: Bálint Zsolt, Magyar Természettudományi Múzeum, 1088 Budapest VIII., Baross utca 13., Hungary. E-mail: balint@nhmus.hu | Benedek Balázs, 2045 Törökbálint, Árpád u. 53., Hungary. E-mail: benedekia@gmail.com

Summary: The species *Fabula zollikoferi* (Freyer, 1836) Zilli, Ronkay & Fibiger, 2005 has been described on the basis at least two syntype specimens collected by Albert Kindermann, but there was no indication about the material's place of origin. On the basis of Imre Frivaldszky's manuscript, most probably written before 1848, caterpillars were found in the hills of „Ofen” (= Buda; now western part of Budapest) (Fig. 1). Therefore this is the type locality of *Nonagria Zollikoferi* Freyer, 1836 (Figs 2-3). Two syntypic specimens have been found in the collections of the Hungarian Natural History Museum. The male syntype is now deposited in the collection Treitschke, where it is pinned with a misidentified female *Nonagria typhae* specimen under the curatorial label „Zollikoferi” (Figs 4-5). The female syntype comes from the collection Frivaldszky (Fig. 6). In 1958 Lajos Kovács, one of the best Lepidoptera faunist ever lived in Hungary, questioned the authenticity and provenance of the type material. Later he revised his opinion as two specimens were secured in Hungary by Miklós Nyírő Dr (Kovács 1970). The material of *Fabula zollikoferi* examined by Kovács in the Hungarian Natural History Museum is documented (Figs 7-12), along some newly arrived specimens and data including interesting records found in Hungary, Kazakhstan and Mongolia (Figs 13-14). Hitherto only seven specimens collected in Hungary are known. In central Asia (Russia, Kazakhstan) the species often flies in large numbers where the habitat is steppe where in the hollows and along the slow flowing rivers there are large swamps (Fig. 18). The various Hungarian vernacular names used for the species are reviewed and commented; the authors concluded that the best one is the firstly proposed name created by Imre Frivaldszky and published in 1865. In the Appendix, the authors supply three personal stories or impressions about the species.

Bevezetés

Miután közzétette nagy összefoglaló faunisztikai művét, pár év múlva Kovács Lajos a következőket írta a „Sidemia (= Luperina) zollikoferi” nevű fajról: „A FRH [= Abafi-Aigner et al. 1896] (p. 41) és Abafi-Aigner [Abafi-Aigner 1907] szerint Budapesten fogták. Kindermanntól származó adat, amelyet még senki sem sikerült igazolni” (Kovács 1958: 349). Ezzel a rövid jegyzettel indokolta meg, miért törölte a magyar lepkefaunából ezt a legendás lepkét. Az ő álláspontját tükrözi Warnecke is, aki hosszabb lélegzetű munkát írt a *zollikoferi*-ről (Warnecke 1959).

Egy évtizeddel később, a dr. Nyíró Miklós által 1968-ban fogott hazai két inotai lepke megvizsgálása után finomította álláspontját. Megjegyezte, hogy egészen a Nyíró doktor által gyűjtött példányokig nem volt autentikus hazai anyag a Magyar Természettudományi Múzeumban. Így mintegy kétségbe vonta a Frivaldszky Imrétől származó egyetlen példány lelőhelyének hitelességét. Mindezekon túl Kovács még Budapestet, mint a típusanyag lelőhelyét is finoman, de megkérdőjelezte. Végül is arra a következtetésre jutott, hogy a típusanyag gyűjtésének idején 1834-ben a faj számára lehettek kedvező élőhelyek a főváros környékén, azok azonban az emberi beavatkozások miatt eltűntek. Bergmann (1954: 678) adatai alapján feltételezte, hogy a lepke a mocsaras területeket jellemző telelő sás (*Claudium mariscus*) asszociációihoz kötődik. Szócs Józsefre hivatkozva megjegyzi, hogy az óbudai Aquincum-Rómaifürdő térségében valóban voltak ilyen élőhelyek (Kovács 1970). Ez a terület „rendezése” előtt kedvelt gyűjtőhely volt, innen származnak például a múzeum gyűjteményében található budai *Coenonymha oedippus* példányok (Bálint, Gubányi & Pitter 2006).

Kovács a rendelkezésre álló szerény anyagot alaposan megvizsgálta, a példányokat felboncoltatta Vojnits Andrással, rajzlati és morfológiai jellegzetességeiket egybevetette a rendelkezésre álló szakirodalmi utalásokkal. Kisebbszín és rajzlatbeli eltéréseket állapított meg a hazai és az oroszországi (Krim és Ural vidék) lepkék között, de nem vont le semmi következtetést.

Kovács említett cikkének megjelenését követően még két alkalommal jelezték a faj előfordulását hazánkban (Buschmann 1982, Lévay 2004). Megtalálták számos újabb európai és ázsiai területen, és a faj revíziója során felállították a monotipikus *Fabula* génuszt (Zilli *et al.* 2005), így a tudományos név jelenleg használatos kombinációja *Fabula zollikoferi* (Freyer, 1834) Zilli, Ronkay & Fibiger, 2005. Ismertté váltak tenyészési körülményei, és hernyójának tápnövényei is (Ahola & Silvonen 2011). Legújabbban pedig levéltári kutatások eredmé-

nyeként a faj felfedezésével kapcsolatban sikerült eddig nem ismert részletekre bukkanni.

Jelen munkánk célkitűzései a következők: (a) bizonyítékokat szolgáltatni arra vonatkozóan, hogy a típusanyagot valóban a mai Budapest területén fogták; (b) közvetett módon bizonyítani, hogy a Magyar Természettudományi Múzeum lepkegyűjteményében őrzött Frivaldszky- és Treitschke-féle *zollikoferi* példány a típusorozatba tartozik; (c) dokumentálni azt a történeti anyagot, amit Kovács Lajos megvizsgált a múzeumban, és a többi fellelhető példányt; (d) áttekinteni a pannón régióban (Magyarországon) gyűjtött példányok gyűjtési körülményeit, és azokat a fajjal kapcsolatos újabb ismeretek fényébe helyezni; és végül (e) áttekinteni és kommentálni a faj magyar elnevezéseit. Függeléként a magyarországi példányokhoz vagy a fajhoz kapcsolódó személyes hangvételen megírt történeteket tárjuk az olvasók elé.

Típuslelőhely: „Ofen, Schwabenberg”

A Magyar Természettudományi Múzeum Tudománytörténeti Gyűjteményének Frivaldszky Imre fondjában III-11/12/2 jelzet alatt található egy kézirat, amelynek a címe: „Lepidopterologische Notizen für die Umgebung von Pest und Ofen” (Bálint és Frivaldszky 2009: 87). Keletkezési ideje nem állapítható meg. A címlapon kívül hat számozott, félbehajtott A4-es lapból áll, Frivaldszky Imre kézírásával minden oldalon. Kezdetben német, majd magyar, később német-magyar a szöveg nyelve, de a harmadik oldaltól teljesen német. Számos érdekes faj – főként éjencek (Noctuidák) – gyűjtési és nevelési körülményeit írja le dióhéjban. A hatodik számozott oldalon németnyelvű „Zolikofferi” bekezdés olvasható (1. ábra), ami szerint a faj hernyóját gyűjtötték a budai Svábhegyen. A szöveg olvasata (és fordítása) ez:

„Zolikofferi: Raupe grün halber may (= Mitte Mai) auf Schneidegras am Schwabenberg unter Reiser, dort wo die grosse Wiese das obere am Hügel stehende Gebüsch begränzt - man bekommt mit dieser auch die Raupe von nitida, rubricosa, asclepiadis, parasita. Auch ist sie in Sumpfigegenden am Schilf zu schöpfen.” (= Zollikoferi: Hernyó zöld, május közepén, a kaszálóréten a Svábhegyen a Reiser alatt, ott ahol a nagy rét fent a dombon levő bozótossal találkozók. Ezzel együtt található a nitida, a rubricosa, az asclepiadis és a parasita hernyója is. Mocsaras vidékeken nádon is hozzá lehet jutni.”)

Ugyancsak ebben a fondban, azonos jelzet alatt a fent említett dokumentum mellett van még egy félbehajtott A4-es papírlap, amin különféle jegyzetek olvashatók, ugyancsak Frivaldszky Imre kézírásával. Címe „Excursionen 1853”.

* *Zollikoferi* Lauge Grün gelber May auf Seferid,
 grad am Sehwabenberg in der Anifer, dort wo
 die große Wiese ist oben am Zügel Stups
 in gebirg buymäuz - man bu homu
 mit Stups auf die Lauge von nitida rub,
ricosa aspleiadis parasita. auf ist die in
Stups Stups am Stups Stups Stups
Coafficitaris Lauge in Herbst Stups in April.

1. ábra. A „Zollikoferi” bekezdés Frivaldszky Imre „Lepidopterologische Notizen für die Umgebung von Pest und Ofen” című kéziratának 5. oldaláról.

Figure 1. The entry „Zollikoferi” in the page 5 of the Frivaldszky’s manuscript „Lepidopterologische Notizen für die Umgebung von Pest und Ofen”.

Ebben a tárgy évre tervezett utakat és begyűjtendő lepkék latin neveit olvashatjuk. Az egyik lapon ez áll: „Svábhegy feljebb wolfsthal [= Wolfstal = Farkasvölgy]) felé // Zolikoferi, nitida rubricosa, ascle. // piadis N. signalis. lusoria”.

Véleményünk szerint a „Lepidopterologische Notizen...” kézírata mindenképpen a Szabadságharc (1848-49) előtt születhetett, mert a dűlőnevek kizárólag németül kerülnek említésre. Később Frivaldszky a Budai-hegység vonatkozásában egyre inkább a Döbrentei Gábor féle magyar elnevezéseket használta (Szatucsek 2000). A magyar nyelvű jegyzet keletkezésének oka pedig az lehetett, hogy a Szabadságharc leverését követően Frivaldszky próbálkozott újra megkeresni a „Zollikoferi”-t. Ez sikertelennek bizonyult, ahogy később erről be is számolt: „Ezen ritka fajt Kindermann állítólag a budai hegységben, de minden bizonyossággal Magyarországon 1834-ben fedezte fel, s azóta tudtommal senkinek sem sikerült azt nálunk ismét fellelni” (Frivaldszky 1865: 154).

Megjegyezzük, hogy Abafi-Aigner (1898: 184) hivatkozik egy 1837-ben készült Kindermann Albert kézíratra, amelynek címe „Die Coleoptera und Lepidoptera in der Gegend von Ofen. Manuscript für die Topographie von Ofen und Pest”. Abafi-Aigner még a múzeumi könyvtár leltári számát is megadja. Kovács Lajos 1970-ben nem találta a kéziratot, és nekünk se sikerült rábukkanni. Lehetséges, hogy Frivaldszky fent említett „Zollikoferi” bekezdése Kindermann kéziratából származik.

A *Nonagria zollikoferi* szüntípusai

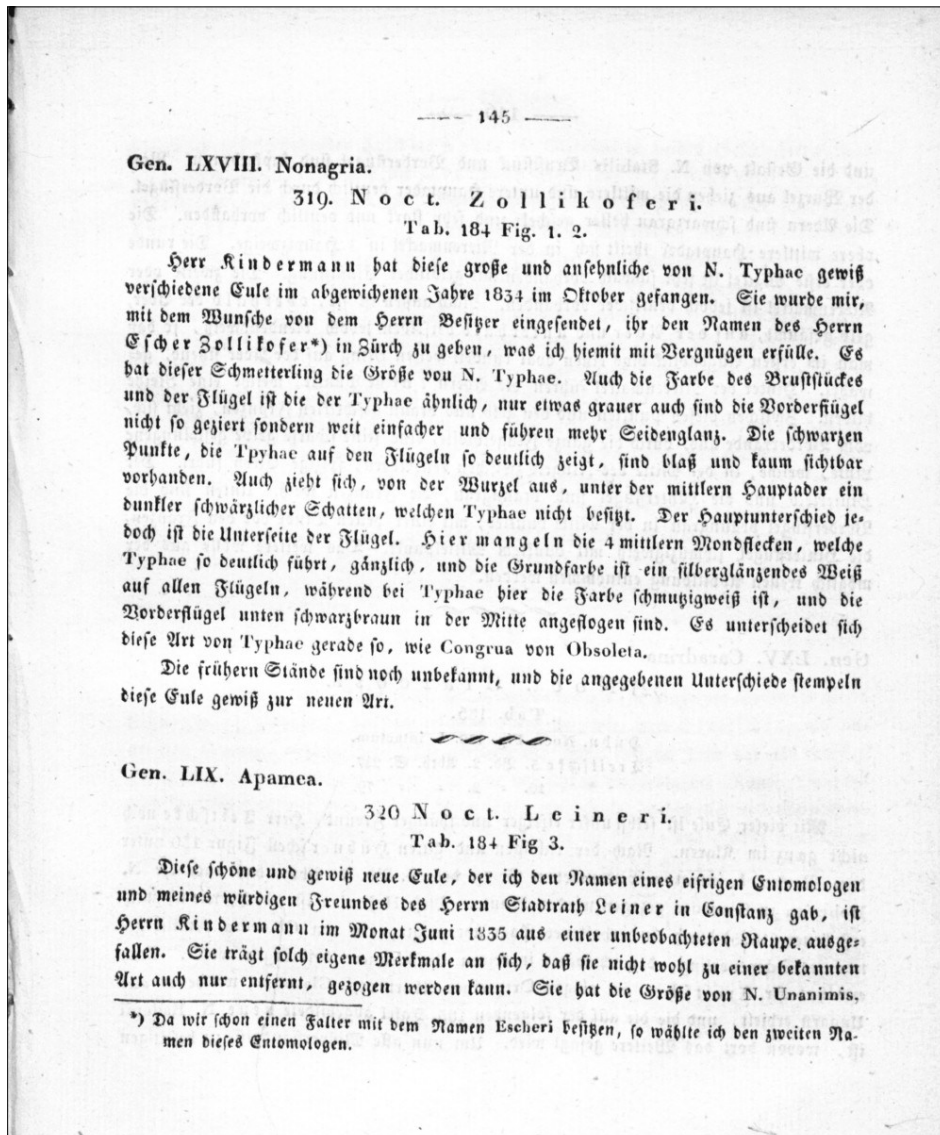
Freyer legalább két példány alapján írta le a fajt (3. ábra), és közli, hogy Kindermann októberben fogta őket (2. ábra). A fent ismertetett dokumentumok alapján nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy a Freyernek kiküldött példányokat májusban gyűjtött hernyókból nevelte és azok október folyamán keltek ki nála. Hol van ez a „legalább” két példány? Felelhetők-e még?

Freyer, miután leírta a lepkéket, visszaküldte őket Budára. Véleményünk szerint ebből az egyik példányt Friedrich Treitschke (1776–1842) vásárolta meg, a másikat pedig Frivaldszky Imre. Mivel a Treitschke-gyűjtemény 1842-ben Pestre került a Nemzeti Múzeumba (Bálint 2008), Frivaldszkyknak később rendelkezésére állt mind a két példány, amelyeket a „Jellemező adatok Magyarország faunájához” című munkájában fel is használt modellként.

A Treitschke-gyűjtemény szüntípusa

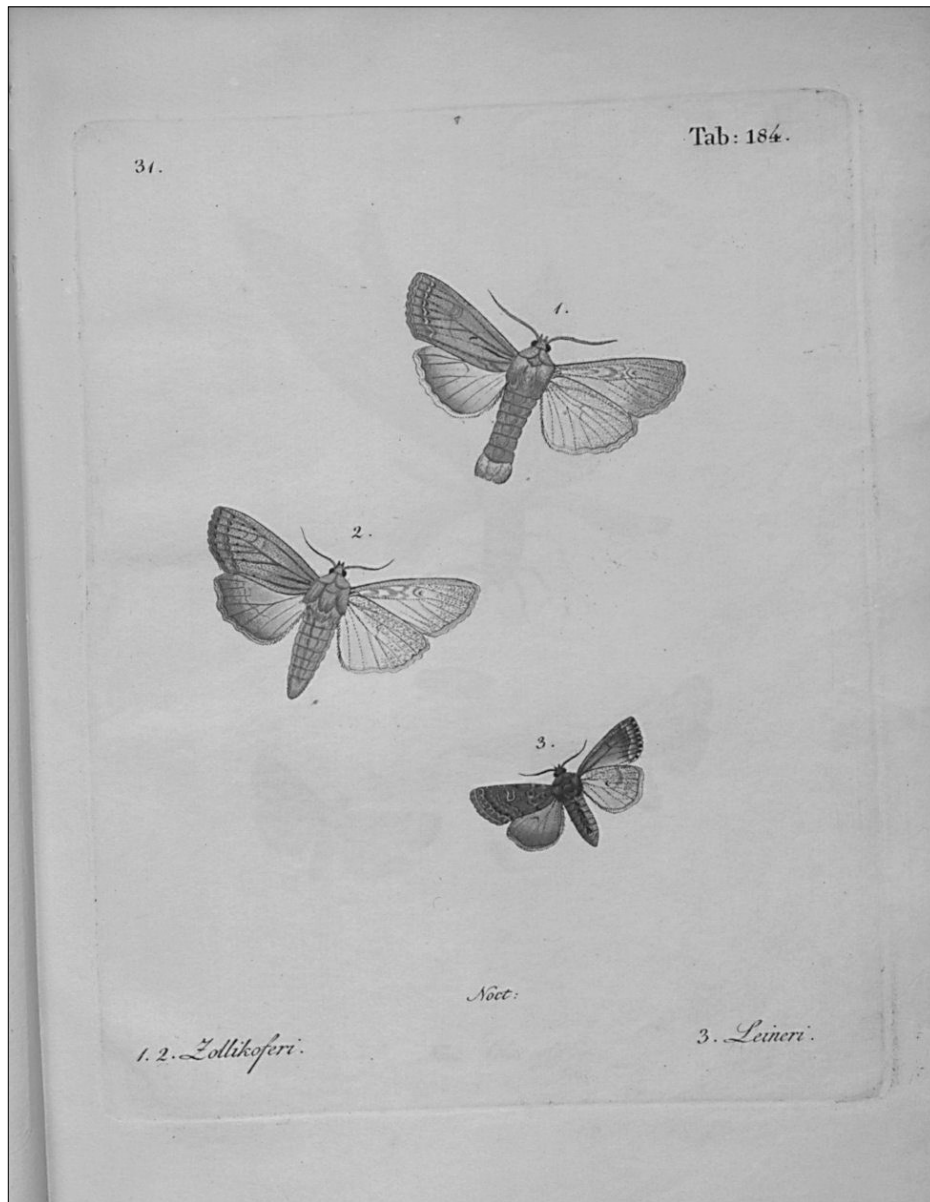
A Treitschke-gyűjtemény alig rajzolt hím példányát tartjuk a Freyer-féle 1. ábra modelljének, és mint ilyen, névhordozó szüntípus (5. ábra). Állításunkat a következőkre alapozzuk: A gyűjtemény árverési katalógusában (Anyonymus 1842) egy hím és egy nőstény „*Nonagria Zollicoferi*” példány van feltüntetve. Ezek ma is megtalálhatók a Treitschke-gyűjtemény (Bálint 2008: 25-27) E/28 számú fiókjában (4. ábra). Eredetük csak Magyarország lehetett, mivel ifjabb Kindermann Albert és bátyja 1838-ban és 1839-ben gyűjtött a Volga mentén (Eversmann 1844: II), ahonnan 1841 tavaszán érkeztek haza (Abafi Aigner 1898: 63). Eversmann (1844: 271) megjegyzi, hogy a faj nagyon ritka, és nem említi, hogy Kindermannék gyűjtötték volna. Ezért kizártnak tartjuk, hogy Treitschke 1842 júniusában bekövetkezett halála előtt kapott volna orosz *zollikoferi* anyagot az idősebb Kidermanntól, akivel üzleti kapcsolatban állt, és azt be is osztotta volna gyűjteményébe. A tárlófiók arról tanúskodik, hogy a *zollikoferi* példányait már korábban megszerezte, mivel az anyag és elrendezése és cédulázása a gyűjtemény többi részével azonos. 1847-ben még Herrich-Schäffer is csak magyarországi elterjedéséről tud (Herrich-Schäffer 1847: 287). Következésképp 1842-ig, amikor is a gyűjteményt elárverezték, még csak a magyarországi példányok lehettek „forgalomban”.

Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a Kovács (1970: 286) által említett „two unlabelled exemplars which came to its [Hungarian Natural History Museum] possession by the purchase of the Treitschke Collection” másik példánya (4. ábra), ami a Treitschke katalógusban nőstény „*Nonagria Zollicoferi*”-



2. ábra. A *Nonagria Zollikoferi* eredeti leírása 1836-ból (fénykép: Lengyel Éva, Magyar Természettudományi Múzeum).

Figure 2. The original description of *Nonagria Zollikoferi* published in 1836 (photo: Éva Lengyel, Hungarian Natural History Museum).



3. ábra. A *Nonagria Zollikoferi* eredeti leírásának ábraanyaga, 1836-ból (fénykép: Lengyel Éva, Magyar Természettudományi Múzeum).

Figure 3. The figures of *Nonagria Zollikoferi*'s original description published in 1836 (photo: Éva Lengyel, Hungarian Natural History Museum).

ként szerepel (Anonymus [1842]: 3) nem ezt, hanem a *Nonagria typhae* (Thunberg, 1784) éjencet képviseli. A rendelkezésre álló kevés adat alapján ma már nem nyomozható ki teljes bizonyossággal az, hogy a példány hogyan és kitől került a Treitschke-gyűjteménybe. Lehetséges, hogy Kindermann nevelte és *zollikoferi*-nak gondolta. Erre alapulhat a Frivaldszky-féle kézirat utolsó mondata is (vö. 1. ábra).

A Frivaldszky-gyűjtemény szüntípusa

A Frivaldszky-gyűjtemény példányát tartjuk a Freyer-féle 2. ábra modelljének, így az szüntípus, és mint ilyen, névhordozó (6. ábra). Állításunkat a következőkre alapozzuk: A Magyar Nemzeti Múzeum 1864-ben megvásárolta Frivaldszky Imre gyűjteményeit és könyvtárát, köztük a rovargyűjteményeket. Ezekhez egy nagyalakú leltárkönyv is tartozik, amibe tételesen be vannak vezetve a múzeumba érkezett példányok tudományos nevük, származási helyük és számuk szerint (Bálint és Frivaldszky 2009: 180-181). A leltárkönyv második részének címe „Lepidoptera europeana”, amelynek egy fénymásolatát a Magyar Természettudományi Múzeum lepkegyűjteményi könyvtára őrzi az Ec 734-es jelzet alatt. A 1152-es számú rovatban a következő olvasható: „Luperina Boisd. Zollikoferi Fr. – H. – 1”, tehát Frivaldszky Imre tulajdonában 1864-ben egy magyarországi *zollikoferi* példány volt. Ez ma is megtalálható a Magyar Természettudományi Múzeumban.

Frivaldszky Imre baráti és üzleti viszonyban állt az idősebb, majd a fiatalabb Kindermann Alberttal, akik legújabb felfedezéseiket bemutatták neki, és lehetőséget adtak számára azok felvásárlására vagy elcserélésre. Erre bizonyíték Frivaldszky lepkegyűjteményi katalógusában az a nagyszámú fajnév, amit Kindermannnak tulajdonít, csakhogy a Lángszinérfélék (= Lycaenidae) közül említjük a következőket: *Polyommatus Epiphania* (= *Polyommatus callimachus* Boisduval, 1848), *Polyommatus Nogelii* (= *Thecla nogelii* Herrich-Schäffer, 1852), *Lycaena Astraea* (= *Lycaena astraea* Freyer, 1852), *Lycaena Frivaldszkyi* (= *Thecla frivaldszkyi* Lederer, 1855). A felsorolt fajok első példányaikat ifjabb Kindermann Albert gyűjtötte keleti utazásai során és adta el a lepkek után érdeklődőknek.

Az idősebb Kindermann halála után Frivaldszky megvásárolta annak lepkegyűjteményét (Mátray 1868: 33). Ennek az állításnak ellentmond Abafi-Aigner (1898: 85), aki szerint Anker Lajos vásárolta meg az idősebb Kindermann gyűjteményét. Nem kizárt, hogy Frivaldszky később Anker Lajostól tudta megszerezni a Kindermann anyagokat, vagy az ifjabb Kindermann a

Frivaldszky után maradtakat adta el Ankernak, már a *zollikoferi* példányok nélkül; de az sem zárható ki, hogy a Freyertől visszaérkezett egyik példányt szerezte meg Frivaldszky még az idősebb Kindermanntól.

A Magyar Természettudományi Múzeum *Fabula zollikoferi* példányai

A következőkben felsoroljuk a Magyar Természettudományi Múzeum lepkegyűjteményében fellelt *Fabula zollikoferi* példányokat, beérkezésük időrendi sorrendjében. A cédulákon kézírással olvasható írást dőlt betűkkel szedjük. A „/” jel sortörést jelez, illetve a „[%]” jelzi, hogy a felirat ugyanannak a cédulának a fonákján olvasható. Összesen kilenc példányt találtunk a különböző gyűjteményrészekben. Nem találtuk viszont a jászberényi példányokat, bár ezek a gyűjtőjük szerint „a Természettudományi Múzeumban vannak elhelyezve” (Buschmann 1985: 44). Mivel a "Collectio Hungarica"-ban nincsenek, valahol a be- vagy visszaosztásra váró példányok között lappanghatnak.

No. 1. (5. ábra): Hím, szüntípus, kiváló állapotban levő példány (a test körül az oxidálódó réztű „virágjai” láthatók), a Treitschke-gyűjteményben elhelyezve: „TREITS // 2013.” (fehér, négyzet, nyomtatott betűk és fekete tussal kézzel írt számok).

Jegyzet: Ez az alig rajzolt példány lehetett Frivaldszky (1865) V. táblájának 9a. ábrájához a modell.

No. 2. (6. ábra): Nőstény szüntípus, magyarországi, jó állapotban levő példány (a bal csáphegy, és a teljes jobb csáp hiányzik), a Collectio Hungarica-ban elhelyezve: (1) „FRIV. // 1152” (fehér, négyzet, nyomtatott betűk és fekete tussal kézzel írt számok); „Hungaria // Coll. // E. Frivaldszky [%] Zoll. // 41” (fehér, téglalap, nyomtatott fekete betűk; a fonákján ceruzával kézzel írt betűk és számok); (3) „SYNTYPE // Nonargia // [!] zollikoferi // Freyer, 1836 // Zs. Bálint 2013 // április 16” (piros négyzet, fekete nyomtatott és fekete kézzel (Bálint Zs.) írt betűk és számok).

Jegyzet: Az első cédulán levő sorszám megegyezik a Frivaldszky gyűjtemény leltárkönyvének a fajra vonatkozó rovatszámával. Talán ez a szépen rajzolt példány lehetett Freyer (1836) 183. táblájának 2. és Frivaldszky (1865) V. táblájának 9b. ábrájához a modell. Ezt a példányt ábrázolja a legújabb „bagolylepkés” képeskönyv is (Kádár és társai: 2010, 14 tábla, 1177. ábra). Kovács Lajos nem említi.

No. 3. (7. ábra): Nőstény, „magyarországi” (szlovákiai), kiváló állapotban levő példány, de az utolsó potrohszelvények nélkül (ivarszervi vizsgálat miatt), a Collectio Noctuoidea-ban elhelyezve: (1) „1887 // 18/9 0+ [%] Eper-

jes' (fehér, négyzet, fekete nyomtatott betűk és piros tintával kézzel (Dahlström) írt betűk és számok); (2) „Eperjes // coll. Dahlström” (fehér, téglalap, nyomtatott); (3) „465” (fehér, téglalap, kék tintával kézzel [Hreblay M.] írt betűk és számok); (4) „*Luperina // zollikoferi // No: 677 // DET: Hreblay*” (fehér, négyzet, kék tintával kézzel [Hreblay M.] írt betűk és számok).

Jegyzet: Dahlström a következőket írja a fajról: „*Luferina Zollikoferi* Frr. ... csalétken fogtam.” (Dahlström 1900: 115) és „*Luperina... Zollikoferi* Frr. i. r. [= igen ritka], IX. 12 – X. 20” (1901: 62). Ezek szerint Eperjes környékén többször is fogta, ennek bizonyítéka a múzeumi példány. Abafi Aigner (1907) nem említi eperjesi előfordulását. Kovács Lajos a Dahlström gyűjtemény anyagában számos kérdéses lelőhelyű lepkét talált, magyarországi vonatkozású adatait megbízhatatlannak tartja, és talán ezért sem említi Dahlström példányát (Kovács 1953: 83). Hrubý (1964: 726-727) Dahlström eperjesi adatán túl még pozsonyszentgyörgyi és lipcsei előfordulásait idézi. Tehát Dahlström adata egyáltalában nem valószínűtlen.

4–8. ábra – Figs 4– 8. ►

4. ábra: Az 1842-ből származó Treitschke-gyűjtemény *Nonagria zollikoferi* anyaga; felül egy hím példány, alul pedig a rosszul határozott *N. typhae* nőtény.

Figure 4. *Nonagria typhae*. The *Nonagria zollikoferi* material of the collection Treitschke (1842), upper specimen: male, lower specimen: misidentified female *N. typhae*.

5. ábra. A Treitschke-gyűjtemény hím „*Nonagria zollikoferi*” szüntípusa és cédulái.

Figure 5. The male syntype „*Nonagria zollikoferi*” of the collection Treitschke and its labels.

6. ábra. A Frivaldszky-gyűjtemény nőtény „*Luperina Zollikoferi*” szüntípusa és cédulái.

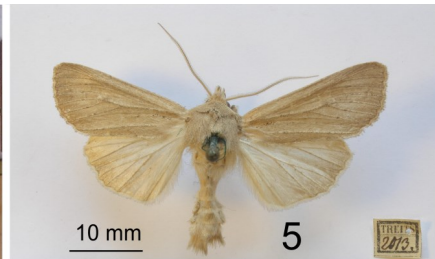
Figure 6. The female syntype „*Luperina zollikoferi*” of the collection Diószeghy and its labels.

7. ábra. A Dahlström-gyűjtemény eperjesi „*Luperina Zollikoferi*” példány és cédulái.

Figure 7. The male „*Luperina zollikoferi*” from the collection Dahlström collected in Eperjes, and its labels.

8. ábra. A Diószeghy-gyűjteményből származó volgavidéki *Fabula zollikoferi* és cédulái.

Figure 8. Volga-region specimen of *Fabula zollikoferi* from the collection and its labels.





9–18. ábra – Figs 9–18. ►

9. ábra. A Bartha-gyűjteményből származó krími *Fabula zollikoferi* és cédulái.

Figure 9. Crimean specimen of *Fabula zollikoferi* from the collection Bartha and its labels.

10. ábra. A Bartha-gyűjteményből származó volgavidéki *Fabula zollikoferi*.

Figure 10. Volga-region specimen of *Fabula zollikoferi* from the collection Bartha and its labels.

11. ábra. Dr. Nyíró Miklós első 1968-ban fogott *Fabula zollikoferi* példánya, és a cédulái.

Figure 11. The first specimen of *Fabula zollikoferi* collected by Dr Miklós Nyíró in 1968 and its labels.

12. ábra. Dr. Nyíró Miklós második 1968-ban fogott *Fabula zollikoferi* példánya, és a cédulái.

Figure 12. The second specimen of *Fabula zollikoferi* collected by Dr Miklós Nyíró in 1968.

13. ábra. A Hreblay-gyűjtemény 1987-ben gyűjtött mongóliai *Fabula zollikoferi* példánya, és cédulái.

Figure 13. Mongolian specimen of *Fabula zollikoferi* from the collection Hreblay collected in 1987, and its labels.

14. ábra. Az 1996-ban fogott mezőtúri *Fabula zollikoferi* példány (fénykép: Lévai Szabolcs, Kisújszállás).

Figure 14. The specimen *Fabula zollikoferi* collected in Mezőtúr, 1996. (photo: Szabolcs Lévai, Kisújszállás).

15. ábra. A *Fabula zollikoferi* utolsó vedlésű hernyója (fénykép: Helmut Forster, Ollersdorf).

Figure 15. Last instar caterpillar of *Fabula zollikoferi* (photo: Helmut Forster, Ollersdorf).

16. ábra. A *Fabula zollikoferi* bábja (fénykép: Helmut Forster, Ollersdorf).

Figure 16. Pupa of *Fabula zollikoferi* (photo: Helmut Forster, Ollersdorf).

17. ábra. A *Fabula zollikoferi* imágója (fénykép: Helmut Forster, Ollersdorf).

Figure 17. Imago of *Fabula zollikoferi* (photo: Helmut Forster, Ollersdorf).

18. ábra. A *Fabula zollikoferi* kazahsztáni élőhelye: Kazahsztán, Almaty megye, a Gyerevannoe-tó környéke, (fénykép: Polonkai Gábor, Miskolc).

Figure 18. The biotope of *Fabula zollikoferi* in Kazakhstan, Almaty province, the vicinity of Lake Gyerevannoe, (photo: Gábor Polonkai, Miskolc).

No. 4. (8. ábra) Hím, volgavidéki, kiváló állapotban levő példány, de az utolsó potrohszelvények nélkül (ivarszervi vizsgálat miatt), a *Collectio Noctuoidea*-ban elhelyezve: (1) „Ural ♂ // coll. M. Bartel” (fehér, téglalap, fekete nyomtatott betűk és fekete tintával kézzel hímjel betűk); (2) „191.” (fehér, négyzet, fekete tussal kézzel írt számok); (3) „Luperina ♂ // Zollikoferi” (fehér, téglalap, ceruzával kézzel (Diószeghy L.) írt hímjel és betűk); (4) „Coll. // Diószeghy” (fehér, téglalap, fekete nyomtatott betűk); (5) „No. 424 // Vojnits A. // Gen. Prep.” (fehér, négyzet, fekete nyomtatott és kék tintával kézzel [Vojnits A.] írt betűk).

Jegyzet: A példányt Diószeghy László (1877-1942) festőművész ajándékozhatta a múzeumnak (v.ö. Diószeghy 1913: 196). Kovács Lajos által megvizsgált példány.

No. 5. (9. ábra): Hím, krími, kiváló állapotban levő példány, de az utolsó potrohszelvények nélkül (ivarszervi vizsgálat miatt), a *Collectio Noctuoidea*-ban elhelyezve: (1) „Kertsch” (fehér, téglalap, fekete nyomtatott betűk); (2) „408.” (fehér, téglalap, fekete nyomtatott betűk); (3) „coll. Bartha” (fehér, téglalap, fekete nyomtatott betűk); (4) „No. 428 // Vojnits // Gen. Prep.” (fehér, négyzet, fekete nyomtatott betűk és kék tintával kézzel [Vojnits A.] írt betűk és számok).

Jegyzet: A példány dálnokfalvi Bartha Viktor (1879–1941) ezredes gyűjteményével került a múzeumba. Kovács Lajos által megvizsgált példány.

No. 6. (10. ábra): Hím, Volga vidéki, kiváló állapotban levő példány, de az utolsó potrohszelvények nélkül (ivarszervi vizsgálat miatt), a *Collectio Noctuoidea*-ban elhelyezve: (1) „Uralsk” (fehér, téglalap, fekete nyomtatott betűk); (2) „410.” (fehér, téglalap, fekete nyomtatott számok); (3) „coll. Bartha” (fehér, téglalap, fekete nyomtatott betűk); (4) „No. 429 // Vojnits // Gen. Prep.” (fehér, négyzet, fekete nyomtatott betűk és kék tintával, kézzel [Vojnits A.] írt betűk és számok).

Jegyzet: A példány dálnokfalvi Bartha Viktor (1879–1941) ezredes gyűjteményével került a múzeumba. Kovács Lajos által megvizsgált példány.

No. 7. (11. ábra): Hím, magyarországi, kicsit kopott példány, az utolsó potrohszelvények nélkül (ivarszervi vizsgálat miatt), a *Collectio Hungarica*-ban elhelyezve: (1) „Inota // 1963. IX. 4. // Dr. Nyirő M.” (fehér, téglalap, fekete nyomtatott betűk és számok, kék tintával kézzel [Vojnits A.] írt számok); (2) „No. 423 // Vojnits A. // Gen. Prep.” (fehér, négyzet, fekete nyomtatott betűk és kék tintával kézzel [Vojnits A.] írt betűk és számok).

Jegyzet: Nyirő Miklós doktor által gyűjtött, a múzeumnak ajándékozott és Kovács Lajos által megvizsgált példány.

No. 8. (12. ábra): Hím, magyarországi, kissé kopott példány, a bal csáp hegye és a teljes jobb csáp hiányzik, utolsó potrohszelvények nélkül (ivarszervi vizsgálat miatt), a *Collectio Hungarica*-ban elhelyezve: (1) „Inota // 1963. IX. 14. // Dr. Nyirő M.” (fehér, téglalap, fekete nyomtatott betűk és számok, és kék tintával kézzel [Vojnits A.] írt számok); (2) „No. 427 // Vojnits A. // Gen. Prep.” (fehér, négyzet, fekete nyomtatott betűk és kék tintával, kézzel [Vojnits A.] írt betűk és számok).

Jegyzet: Nyirő Miklós doktor által gyűjtött, a múzeumnak ajándékozott és Kovács Lajos által megvizsgált, és a cikkében ábrázolt példány (Kovács 1970: fig. 2).

No. 9. (13. ábra): Nőstény, mongóliai, kissé kopott példány, a *Collectio Hreblay*-ban elhelyezve. (1) „Mongolia, Bayanhongor aimak // Mts. Ih Bogd Uul, 1850 m, // valley of Pitut river, // 100°13' E 45°00'N // 1987. 07. 24-26. // leg. L. Peregovits // M. Hreblay, T. Stéger” (fehér, téglalap, nyomtatott fekete betűk).

Jegyzet: A fajt mint Mongólia faunájára újat jelzi Gyulai és Ronkay (1999: 703), egy 1997-ben gyűjtött példány alapján. Ezek szerint Hreblay tíz évvel korábban már megfogta, csak nem közölte az adatot.

A *Fabula zollikoferi* a pannon régióban

Zilli és társai (2005: 82) Magyarország mai területéről, ami többé-kevésbe fedi a pannon régiót (lásd Merkl & Víg 2012), az ismert példányok számát ötben határozzák meg, megjegyezve „including the unique type specimen, see Kovács 1970”. Az idézett cikkben nincs szó a Frivaldszky-típus példányról. A szerzők talán a leírás alapjául szolgáló típusra utalhattak. Viszont Freyer szövegéből és a hozzá csatlakozó képanyagból egyértelmű, hogy a leírás legalább két szüntípus-példányon alapult. A faj szerencsés budai felfedezését is beszámítva összesen öt évben és hat alkalommal észlelték a fajt a mai Magyarország területén, hét példányban. Kovács 1970-ben megjelent cikke után csak három adata van. Ennek ellent mond Varga (2010: 112), aki szerint a Buschmann-féle példányok után „az elmúlt években két újabb példány került elő Magyarországról”. Az egyik vélhetőleg a mezőtúri példány. A másik megfigyelésről nincs semmilyen adat birtokunkban.

1834 – budai Sváb-hegy, kaszálórétén, május közepén hernyókat gyűjtöttek, amelyekből legalább két példány kelt.

1968 – a fejér-megyei Inota határában Nyirő Miklós dr fogta egy példányát szeptember 4-én.

1968 – a fejér-megyei Inota határában Nyirő Miklós dr fogta egy példányát szeptember 14-én.

1975 – a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Jászberény határában Buschmann Ferenc gyűjtötte egy példányát 1975 szeptember 4-én.

1978 – a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Jászberény határában Buschmann Ferenc gyűjtötte egy példányát 1978 október 7-én.

1996 – a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Mezőtúr határában Lévay Szabolcs rokona gyűjtötte egy példányát az őszi folyamán (14. ábra).

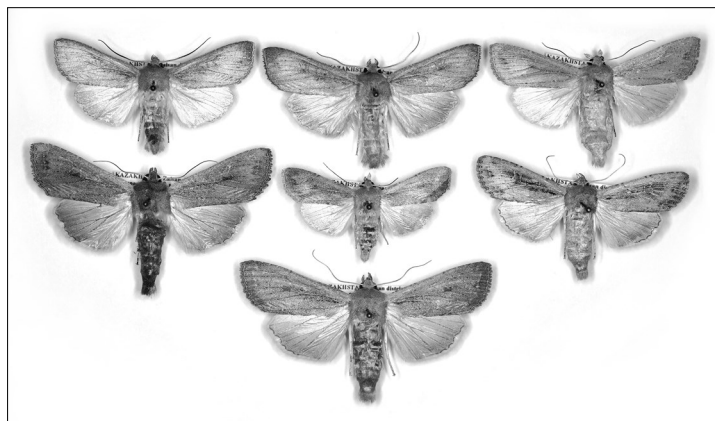
Wilde (1860: 255) a *zollikoferi* hernyójával és tápnövényeivel kapcsolatban a Frivaldszky-kézirattal teljesen azonos adatokat ad meg: „[Raupe:] Grün. Lebt im May, Juni auf Berwiesen an Gräsern. F. [=Falter] in October.” Ennek alapján feltételezhetjük, hogy a forrás Frivaldszky volt. Később Aigner-Abafi (1900) szerint a hernyó zöld, május közepén, hegyi tisztásokon borkóron (*Thalictrum*) és kaszálófűvön („Schneidegras”) található. Lápos vidéken gyékényben vagy nádban („Schilfrohr”) él. Ez megegyezik Frivaldszky kéziratával és csupán abban tér el, hogy tápnövényként megemlíti a *Thalictrum*-ot is. Aigner-Abafi adatai Anker Lajos (1822–1877) és Langerth József (aki 1873-tól fogott Budapesten lepkészetbe) jegyzeteiből származnak. Abafi Aigner (1907: 61) szerint a hernyó zöld, májusban *Thalictrumon* él. Spuler az európai lepkéket áttekintő munkájában a *zollikoferi* kapcsán Wilde és Aigner-Abafi munkáit idézi (Spuler 1908: 188).

A legújabb kutatások megerősítik azt, hogy a hernyó valóban május-június folyamán a közönséges nád (*Phragmites communis*) szárában él. A *Thalictrum*-ra utaló adatok hibásak. Nem ismerünk olyan éjencfajt, amelynek fejlődési alakjai borkóron (Ranunculaceae) és nádon (Poaceae) is élnek. A borkórók alkaloidot tartalmaznak, ennek feldolgozása vagy tárolása a hernyóktól különleges alkalmazkodási képességet igényel. Ugyanígy speciális feladat a nád szárában való életmód, vagy a rendkívül levelek erős levelek rágása. Kindermann 1834-ben lehet, bábozódni induló hernyókat gyűjtött a fű között, vélhetőleg este, mert az endofág hernyók nappal nem mutatkoznak.

Feltételezhető, hogy Frivaldszky megjegyzése, miszerint a hernyó nedves területeken nádban él, a Treitschke-gyűjtemény nőtény *N. typhae* példányára vonatkozik. Ha ifjabb Kindermann később eredményesen nevelte volna nádból, akkor mindenképpen megemlítette volna.

Mivel a hernyó endofág életmódot folytat, teste rajzolat nélküli. Színe az elfogyasztott tápláléktól függ, mert a hernyóbőr áttetsző vagy a kitin sárgásbarna színét mutatja. Ha a hernyó a nád fiatal szárában él, a felső részekben

klorofill is található, így elképzelhető hogy a teste zöld lesz. Az sem kizárt, hogy bábozódás előtt kieszi magát a szárból és levélrészeket is fogyaszt. Ez lehet a magyarázat arra, hogy Frivaldszky kézírata szerint a hernyó zöld színű. Dr. Herbert Beck és Helmuth Forster legújabb megfigyelései szerint (15–17. ábrák) a hernyó mindig sárga, nagymértékben hasonlít a *Rhizedra lutosa* hernyójához és egyetlen egy vedlési alakja se zöld. Fő tápnövényei különböző nád fajok (*Phragmites* sp.), de fogságban a hernyók más növényeket is elfogyasztottak, például ebír fajokat (*Dactylis* sp.). Mivel a hernyó endofág, fűhálózással nem gyűjthető. Az endofág életmódot bizonyítja az egyes populációk példányaiban jelentkező jelentős méretbeli különbség is (19. ábra) A földben bábozódik. Nupponen részletesen beszámol a faj viselkedésére és élőhelyi körülményeire tett megfigyeléseiről (Nupponen & Fibiger 2012). Megemlíti, hogy egy alkalommal júniusban is fogott egy példányt, azonban ugyanazon évben ugyanazon a helyen júliusban nem sikerült a fajt kimutatnia. Ebből a néhány más éjenc génuszra is jellemző nyári aestivatio-ra következtet. A gyűjteményi nőstény példányok elzsírosodásából is következtethetünk arra, hogy az imágók egy ideig nem vesznek magukhoz táplálékot, hanem a testükben felhalmozott erőforrást használják. Az általunk ismert ázsiai gyűjtési adatok július végi-augusztus eleji rajzáscsúcsot mutatnak, ilyenkor a faj még nem kóborol messze szűkebb élőhelyétől, így lokálisan akár nagyobb egyedszámban is gyűjthető.



19. ábra. Egy helyen és ugyanakkor gyűjtött kazahsztáni *Fabula zollikoferi* példányok a Benedek gyűjteményből (Törökbálint); a méretbeli eltérések jelzik a hernyó endofág életmódját.

Figure 19. *Fabula zollikoferi* specimens collected in one site and in the same time in Kazakhstan; the various size of the imagines indicates the endophagous life of the caterpillars.

Augusztus elejétől kezdve a lepkék egészen október elejéig repülnek. Az Európában fogott, nagy valószínűséggel mind vándorlásból származó példányok kivétel nélkül szeptember-októberiek. Érdekesség, hogy számos példányt csalétken gyűjtöttek, erről tesz említést Dahlström is. A *zollikoferi* tipikus élőhelyei a tágas orosz és kazah sztyeppék, ahol vízparti társulásokhoz kötődik. Tényleges elterjedésének legnyugatibb határa feltehetőleg Kelet-Ukrajna, illetve tőlünk délkeletre Moldova, esetleg Dobrudzsa. A hazai vándorpéldányok ezekről a délkeleti területekről vetődhetnek a Kárpát-medencébe.

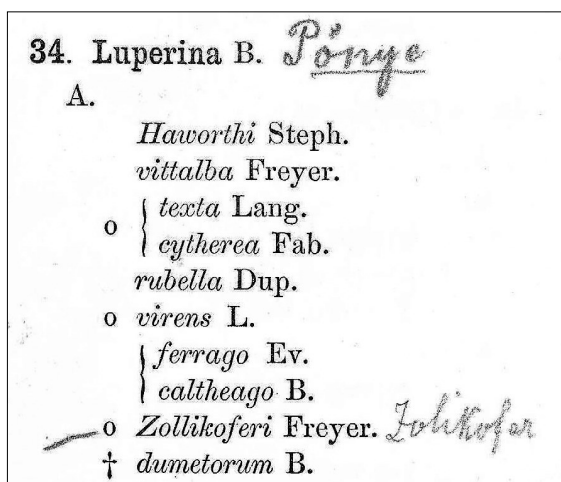
A fentiek alapján nem kizárt, hogy a hazai lepkefauna állandó tagja volt a *Fabula zollikoferi*, de a folyamszabályozások óta az élőhelyek kevésbé kedvezőek számára, és csak nagyon ritkán érkeznek keletről idevetődött példányai. Megjegyezzük, hogy ázsiai élőhelyei valóban nagyon hasonlítanak hajdan a vízjárta területeinkre (18. ábra; vö. Nupponen & Fibiger 2012: 45, fig. 8). Nem kétséges, hogy a faj számára alkalmas élőhelyek hazánkban még bőven akadnak. Életmenetének és igényeinek jobb ismeretében, célzott kereséssel talán valakinek sikerül kimutatnia az állandó pannóniai állományt (21. ábra).

A *Fabula zollikoferi* magyar nevei

Az alábbiakban felsoroljuk a faj nyomtatásban is megjelent magyar elnevezéseit és azok hivatkozásait, majd jegyzetet fűzünk mindegyikhez.

1. Frivaldszky (1865: 93; V. tábla, 9a és 9b ábrák): Zollikofer Pönyéje (*Luperina Zolikofferi*).
2. Gozmány (1979: 607 [nincs ábra]): hegyvidéki gyombagoly (*Luperina zollikoferi*).
3. Buschmann (1985: 44; 18. ábra): nagy szürkebagoly-lepke (*Sidemia zollikoferi*).
4. Lévai (2004: 158 és 174, nincs ábra) és Szabóky és Buschmann (2011: 40, nincs ábra): nagy szürke bagoly (*Luperina zollikoferi*).
5. Varga (Varga 2010: 60; 43. tábla, 30-32 ábrák): óriás szürkebagoly (*Fabula zollikoferi*).

Ad 1. A pönye jelentése Czuczor és Fogarasi (1870: 344) szótára alapján „csinatlan viseletű” (értsd: csinoság nélküli), „ronda”. Egyszerű szürke szárnyfelületével valóban nem a legcsinosabb faj még rokonai között sem. Sőt, Frivaldszky pönyének nevezi mindazokat a fajokat, amelyeket az ő idejében a



20. ábra. Julius Lederer „Die Noctuiden Europas” című könyvének 34. oldala, benne Frivaldszky Imre kéziratos magyar elnevezéseivel, többek között: Luperina = Pönye.

Figure 20. The page 34 of Julius Lederer's book „Die Noctuiden Europas” with manuscript Hungarian names of Frivaldszky for noctuid moths.

Luperina génuszba soroltak (20. ábra). Ezeknek endofág életmódot folytató „pönye” hernyójuk van, és maguk a lepkék is megjelenésükben dísztelenek, nem csinosak. Frivaldszky neve találó, mivel a magyar neveket következetesen és nagy alaposággal alkotta. Az Éjencfélékre (Noctuidae) vonatkozó neveket Lederer (1857) munkában megjelent rendszertani jegyzékbe vezette be (20. ábra). Ezek nagy része később nyomtatásban is megjelent faunisztikai munkáiban (lásd Bálint és Frivaldszky 2009).

Ad 2. A névadás talán Aigner-Abafi (1900) közleményének ismeretében keletkezhetett. Az említett cikk szerzője Anker Lajos és Langerth József Budapest környékére vonatkozó lepkész jegyzeteire támaszkodva közöl ismereteket a faj hernyójának tápnövényeiről, amelyek hegyi tisztásokon („Bergblössen”) kaszálófűvek és *Thalictrum*. A hegyi tisztás lehet akár hegyvidék, és a kaszálófű pedig gyom.

Ad 3. Miután Frivaldszky neveit Abafi-Aigner (1904) elvetette, és a jól megalkotott magyar nevek helyébe nagyrészt német tükörfordításon alapuló elnevezéseit javasolta, elterjedt a bagolypille majd a bagolylepke (magyar dolgozataiban Kovács Lajos következetesen a „bagolypille” elnevezést használta, pl. Kovács és Delyné-Draskovits 1967). Ezt a hagyományt követi a Buschmann-féle névadás is. A név önmagában semmitmondó, mert a faj a hazai éjenc faunában, sőt a tribuszban sem a legnagyobb, szürkének meg természetesen szürke – akárcsak legtöbb faj-, illetve nemzetségbeli társa.

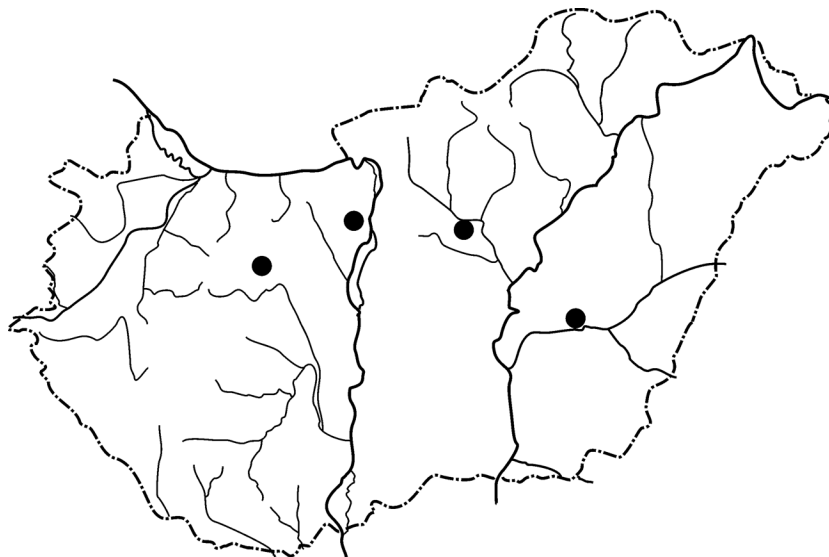
Ad 4. Az 1985-ben javasolt névvel azonos, de már hiányzik a faji név második tagjából a lepke szó. Avatatlan olvasó számára akár lehet az angol Great Grey Owl (= szakállas bagoly – *Strix nebulosa*) magyar fordítása is.

Egy ideig lepkészeink figyeltek arra, hogy ne pusztán a „bagoly”, hanem a „bagolylepke” összetett szót használják, hiszen a lepke szó elhagyása bizonyos körülmények között zavart okozhat. A bagoly elsődleges jelentése a közbeszédben a madarak egyik családját jelöli. Varga (1969) és Gozmány (1970) munkája óta a nem alkalmazott rovartan területén egyre kevesebben figyelme-
sek erre, és Noctuidae fajok esetében a magyar nevekben ma már általánosságban elhagyják a lepke szót (Ronkay & Ronkay 2006). A növényvédelmi rovar-
tanban még figyelnek erre, és ott minden Noctuidae még „bagolylep-
ke” (Jermy & Balázs 1993).

A lepke név elhagyásának praktikus oka van. Mivel a bagoly közbeszé-
di értelme nem lepke, hanem madár, megkülönböztetésként a névalkotók előta-
got ragasztanak hozzá, így kéttagú összetett szavak keletkeznek. Ha pedig
még a lepke is ezekhez társul utótagként, a szó már többszörösen összetett. A
faji jelzővel a név már végtelenül hosszú és szerencsétlen. Ezekre az újonnan
alkotott összetett nevekre Frivaldszky-nak megvoltak a magyar szavai, csak
hogy egypárat említsünk (zárójelben a Frivaldszky-féle névvel): aranybagoly
[lepke] (éjdzs), csuklyásbagoly[lepke] (csuklyász), földibagoly[lepke] (éjenc és
mezóc), nappalibagoly[lepke], (naplász); szegfűbagoly[lepke] (magtokász),
zöldbagoly[lepke] (zöldeg) és a többi. A szakma ezekről egyáltalában nem vett
tudomást, pedig a meghonosodott boglárka, pillangó, pohók és szender szava-
ink ezekkel együtt keletkeztek.

Ad. 5. A Varga-féle név az előbb említett rossz hagyományt követi, minden
bizonytal a Buschmann-féle név ismeretében. A faji jelző „óriás”-ra való átvál-
toztatása nem indokolt. Az idézett 43. táblára tekintve nem a faj óriássága, in-
kább közepszerűsége a szembetűnő.

A magyar nevekkel kapcsolatban végszóként megállapítjuk: Frivaldszky
Imre nevei sokszor költőiek, mindig jól átgondoltak, ezért lényegre törőek és
magyarosak. Használatukat a szakma a XIX. század végi társadalmi paradig-
maváltáskor rossz indokokkal mellőzte, majd teljesen elfeledkezett róluk. He-
lyettük modernista oximoróniákat alkotott, vagy többszörösen összetett neve-
ket kreált, magyartalanul, többnyire német mintára; és egy évszázada ezek a
„hivatalos” lepkenevek. Ezeket a neveket a lepkészek sem használják, a közbe-
szédben pedig néhány kivételtől eltekintve, teljesen ismeretlenek. Jó példa erre
az itt ismertetett lepkefaj semmitmondó modern „magyar” neve. Ezért bár
ezek a nevek hivatalban vannak, senki sem használja őket, senki sem él velük.
Mi azon vagyunk, hogy a legújabban megjelent magyar lepkenevek mellé
olyan alternatívát állítsunk, amit a jövő magyarul beszélő lepkésznemzedéke
használ majd, mert nemcsak a fajokra aggatott semmitmondó cédulák, hanem
magyar nevek és megragadják a tulajdonosuk lényegét.



21. ábra. A *Fabula zollikoferi* előfordulási pontjai Magyarországon 1834 és 1996 között.
Figure 21. Distributional records of *Fabula zollikoferi* between 1834 and 1996.

Köszönetnyilvánítások: Buschmann Ferenc (Jászberény) örömmel egyezett bele, hogy az általa gyűjtött példányokkal kapcsolatos történeteket írásban is leközzöljük. Heck Judit, (Érd), néhai Hreblay Márton özvegye, hozzájárult ahhoz, hogy a Hreblay-gyűjteményben felellhető Zollikofer Pönye példányt dokumentáljuk. Lengyel Éva (Magyar Természettudományi Múzeum) könyvtáros digitalizálta a *Nonagria zollikoferi* eredeti leírását és ábráját Freyer ritka könyvéből. Katona Gergely (Magyar Természettudományi Múzeum) készítette a tanulmányban látható ábrák nagy részét. Kelemen István (Kisújszállás) elküldte az 1996-ban gyűjtött mezőtúri Zollikofer Pönye példányról készült képet tanulmányunk részére, és megosztotta velünk annak történetét. Polonkai Gábor (Miskolc) kazahsztáni pönYES élőhelyekről készült képeinek leközléséhez járult hozzá. Rezbanyai-Reser Ladislaus (Luzern, Svájc) segített a Frivaldszky-kézirat pontos olvasatában. Dr. Herbert Beck (D-Mainz) és Helmut Forster (A-Ollersdorf) segített a lepke életmódjával kapcsolatos kérdéseket megválaszolni, illetve hozzájárultak képeik közléséhez. A 21. ábrán lévő térképet Fazekas Imre rajzolta. Az említetteknek itt fejezzük ki írásban is szív-ből jövő köszönetünket.

Irodalom – Literature

- Abafi Aigner L. 1898: A lepkészet története Magyarországon. – Budapest, Magyar Királyi Természettudományi Társulat, [VI] + 202 p.
- Abafi Aigner L. 1904: A lepkék magyar elnevezése. – Rovartani Lapok 11: 83–86.
- Abafi Aigner L. 1907: Magyarország lepkéi tekintettel Európa többi országának lepke-faunájára. A Berge féle lepkekönyv képeivel. – Budapest, Magyar Királyi Természettudományi Társulat, XXXXII + 137 p., 51 tábla.
- Abafi-Aigner, L., Pável J. et Uhryk N. 1896: Fauna Regni Hungariae. Animalium Hungariae Hucusque Cognitorum Enumeratio Systematica in Memoriam Regni Hungariae Mille Abhinc Annis Constituti. III. Arthropoda (Insecta. Lepidoptera.). – Budapest, Magyar Királyi Természettudományi Társulat, 82 p.
- Ahola, M. & Silvonen, K. 2011: Larvae of Northern European Noctuidae, vol. 3. – Viestipaino Oy, Tampere, 599 p.
- Aigner-Abafi L. 1900: Zur Biologie der Lepidopteren. X. – Illustrierten Zeitschrift für Entomologie 5 (19): 1.
- Anonymus [1842]: Catalog der Sammlung europäischer Schmetterlinge des Friedrich Treitschke in Wien. – [Wien], 7 p.
- Bálint Zs. 2008: Lepidoptera collections of historical importance in the Hungarian Natural History Museum. – Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici 100: 17–35.
- Bálint Zs., Gubányi A. & Pitter G. 2006: A nappali lepkék elterjedése I. Magyarország védett pillangóalakú lepkéinek katalógusa a Magyar Természettudományi Múzeum gyűjteménye alapján. – Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest, 136 p.
- Bálint Zs. és id. Frivaldszky J. 2009: A Magyar Parnasszuson: Frivaldszky Imre a természet kutatója. – Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest, 243 p.
- Bergmann, A. 1954: Die Gross-Schmetterlinge Mitteldeutschlands, Band 4/2. Eulen. Verbreitung, Formen und Lebensgemeinschaften. – Urania Verlag GmbH, Jena, pp. 581–1060.
- Buschmann F. 1982: Adatok Jászberény és környéke nagylepkéinek ismeretéhez. – Folia Entomologica Hungarica 35: 255–268.
- Buschmann F. 1985: Jászberény és környékének lepkevilága. Macrolepidoptera – nagylepkék. – Jászberényi Múzeumbaráti Kör, Jászberény, 72 p.
- Cuczor G. & Fogarasi J. 1870: A magyar nyelv szótára. Ötödik kötet. – Pest, Athaeneum, 1506 p.

- Dahlström Gy. 1900: Eperjes környékének Noctuidái. – *Rovartani Lapok* 7: 113–116.
- Dahlström Gy. 1901: Eperjes környékének Noctuidái. – *Rovartani Lapok* 8: 60–62.
- Diószeghy L. 1913: Adatok Magyarország lepkefaunájához. – *Rovartani Lapok* 20: 190–196.
- Eversmann, E. 1844: *Fauna lepidopterologica Volgo-Uralensis*. – Casani, xiv + 633 p.
- Freyer, Ch. F. 1836: *Neure Beiträge zur Schmetterlingskunde mit Abbildungen nach der Natur, Band 2*. – Rieger, Nürnberg, 162 p., 92 pls.
- Frivaldszky I. 1865: Jellemző adatok Magyarország faunájához. *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei XI. kötetének IV. darabja*. – Pest, Emich Gusztáv, 274 p., 13 t.
- Gozmány L. 1970: Bagolylepkek I. Noctuidae I. Magyarország Állatvilága. *Fauna Hungariae XVI/11 (102)*. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 151 p.
- Gyulai P. & Ronkay L. 1999: The Noctuidae (Lepidoptera) material collected by two Hungarian expeditions to Mongolia in 1996 and 1997. – *Esperiana* 7: 687–713.
- Herrich-Schäffer, F. A. G. 1847: *Systematische Bearbeitung der Schmetterlinge von Europa, zugleich als Text, Revision und Supplement zu Jakob Hübner's Sammlung europäischer Schmetterlinge. Zweiter Band: Die Schwärmer, Spinner und Eulen*. – Regensburg, bei G. J. Manz, 450 p.
- Hrubý, K. 1964: *Prodromus Lepidoptera Slovenska. Prodromus Lepidopterorum Slovaciae*. – Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, Bratislava, 962 p.
- Jermy T. & Balázs K. (szerk.), 1993: *A növényvédelmi állattan kézikönyve 4/B*. – Akadémiai kiadó, Budapest, pp. 453–830.
- Kádár M., Petrányi G., Ronkay G. & Ronkay L. 2010: *A magyarországi bagolylepkek (Lepidoptera, Noctuidae) fényképes határozója*. – Szalkay József Magyar Lepkészeti Egyesület, Budapest, 71 p.
- Kovács L. 1953: A magyarországi nagylepkék és elterjedésük. – *Folia Entomologica Hungarica* 6 (2): 76–164.
- Kovács L. 1958: Változások a magyarországi nagylepkék adataiban a *Fauna Regni Hungariae*, illetőleg Abafi-Aigner lepkékönyvének megjelenése óta. – *Folia Entomologica Hungarica* 11 (19): 309–364.
- Kovács L. & Delyné-Draskovits Á. 1967: A hazai nagylepke kártevők elterjedése és egyedszámának területi változásai. – *Növényvédelem* 3: 1–16.

- Kovács L. 1970: Data to the Knowledge of Hungarian Macrolepidoptera. V. The Occurrence and Distribution of Some Noctuid Species (Lepidoptera) in Hungary. – *Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici* 62: 281–288.
- Lederer, J. 1857: Die Noctuinen Europa's mit Zuziehung einiger bisher meist dazu gezählter Arten des asiatischen Russland's, Kleinasien's, Syrien's und Labrador's. – Wien, Druckerei von Friedrich Mann, XV + 251 p., 4 pls.
- Lévai Sz. 2004: Mezőtúron és környékén 1995 és 2004 között kimutatott nagylepkéfajok. – *Puszta* 1: 135–178.
- Mátray G. 1868: A Magyar Nemzeti Múzeum korszakai, különös tekintettel a közelebb lefolyt huszonöt évre. – Csucsánszky, Pest, 92 p.
- Merkl O. és Víg K. 2012.: Bogarak a Pannon régióban. – Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, B. K. L. Kiadó, Magyar Természettudományi Múzeum, 496 p.
- Nupponen, K. & Fibiger, M. 2012: Bombycoidea and Noctuoidea of the Volgo-Ural region. – *Nota lepidopterologica* 35: 33–50.
- Ronkay G. & Ronkay L. 2006: A magyarországi csuklyás-, szegfű- és földibaglyok atlasza (Noctuidae: Cuculliinae, Hadeninae, Noctuinae). – *Natura Somogyiensis* 8: 1–416.
- Spuler, A. 1908: Die Schmetterlinge Europas. – Stuttgart, E. Schweizerbartsche Verlagsbuchhandlung, CCXXVII + 385 pp (I. Band), 522 p. (II. Band), 91 Taf. (III. Band), XVI pp + 49 +10 Taf.
- Szaticsek Z. (szerk) 2000: Hegyvidéki olvasókönyv. Szemelvények Budapest főváros XII. kerületének történetéből: Hegyvidéki Millenium, 2000. – Budapest Főváros XII. Kerületi Önkormányzat, 152 p.
- Varga Z. 1969: Bagolylepkék, 45–91. In: Móczár L. (szerk.): Állathatározó II. – Tankönyvkiadó, Budapest, 158 + [96] p.
- Varga Z. (szerk.) 2010: Magyarország nagylepkéi. Macrolepidoptera of Hungary. – Heterocera Press, Budapest, 253 p.
- Warnecke, G. 1959: *Sidemia zollikoferi* Fr. als Wanderfalter in Mittel- und Nordeuropa (Lep. Noct.). – *Zeitschrift der Wiener Entomologisches Gesellschaft* 44: 101–108.
- Wilde, O. 1860: Die Pflanzen und Raupen Deutschland. Versuch einer lepidopterologischen Botanik. – Berlin, Verlag von E. S. Mittler & Sohn, VII + 221 (Erster Theil); VII + 494 p. (Zweiter Theil)
- Zilli, A., Ronkay, L. & Fibiger, M. 2005: Noctuidae Europaeae. Volume 8. Apameini. – Entomological Press, Sero, 323 p.

Függelék

1. A jászberényi pönyék

Mint az talán sokak számára ismeretes, a hazánkban eddig előkerült hét *Fabula zollikoferi* példányból kettőt Buschmann Ferenc fogott Jászberény határában. Feri bácsi – ma is büszkén vallom – egykori első lepkész mentorom, tanítómesterem, többször is részletesen elmesélte nekem ezt a két találkozást. Az első példányt 1975. szeptember 4-én egy városszéli villanykaróról szedte le. Akkoriban még nem volt általánosan elterjedt a közterületeken az erős fényű higanygőzlámpa világítás, így 'berény környékén is csak néhány ilyen izzóval felszerelt kandeláber volt. Ezek persze akkoriban óriási mennyiségű rovarot vonzottak, így Feri bácsi fél éjszakákat is el-eltöltött egy-egy ilyen oszlop közelében gyűjtögetve.

Az adott éjszakán sem volt ez másként. Felpillantva a villanyoszlop tetejére egy furcsa fényű "*Rhizedra lutosa*"-ra lett figyelmes. Mintha az a *lutosa* nem is *lutosa* lenne, olyan másképp hat innen lentől. Néhányszor a kabátját dobálta fel Feri bá, hátha sikerül levérni a jószágot, de ez nem járt sikerrel, így kénytelen volt megmászni a villanykarót. Akkoriban az bizony még fából volt, alaposan átítatva szuokkal. Az erőfeszítést siker koronázta, a lepke egy gyufás skatulyában került begyűjtésre, néhány jókora szálkával együtt, amik viszont Ferenc kezébe fúródtak mászás közben. A nadrágja ezután természetesen használhatatlanná vált, de mint mondani szokás, áldozat nélkül nincs győzelem.

A példányt másnap ki is preparálta, aztán vagy két évig rakosgatta ide-oda, nem tudván meghatározni. Aztán néhány más bizonytalan lepkéje társaságában egy rovarani gyűlés alkalmával szokásos gyűjteménylátogatáskor felhozta a TTM-be és dr. Gozmány László segítségét kérte a határozáshoz. Nos, nem született azonnali eredmény, de a következő rovarani előtt Laci bácsi már az ajtóban várta és azon nyomban karonfogva hátravitte a gyűjteménybe, kihúzta az adott tárlófiókot ahol talán két-három másik hazai *zollikoferi* mellett most már ott volt a Feri bácsi által fogott példány is. „Utólagos engedelmekkel ide raktam, mert ennek itt a helye!” – mondta Gozmány László.

Elmondása szerint Jászberénybe hazafelé menet Feri bácsit picit bántotta a dolog, hogy a gyűjteményét megfosztották egy ilyen ritkaságtól. De végül is inkább büszkeséggel töltötte el, hogy ilyen kuriózzummal tudta ő gyarapítani a nagy TTM lepkegyűjteményét. És végül is megnyugtatta az a tény is, hogy a lepkéje jó kezek közé, biztosan őrzött helyre került. Fogok én még olyat, biztatta magát és erre nem is kellett olyan sokat várnia!

1978. október 7-én a szokásos és jól bevált Zagyva-parti katonai gyakorlólőtérhez tartozó egyik épületnél lámpázott. Ehhez akkoriban természetesen külön engedély kellett, melyet azonban Feri bácsi megkapott az illetékes szervektől, így zavartalanul végezhetett éveken át gyűjtő-kutató tevékenységét ezen a területen. És micsoda éjszakák voltak azok! A nagyjából tíz méter hosszú fehérre meszelt fal nyaranta sokszor feketéllett a rengeteg lepkétől, köszönhetően a közeli gazdag és változatos növénytakarással borított folyóparti galériaerdőknek és réteknek. Azon az októberi estén egyszer csak leszállt egy *zollikoferi* a falra szegezett lepedőre. És akkor Feri bácsi már rögtön tudta, mivel is van dolga! A sok rovargyűjtő számára oly felejthetetlen nagy szívdobbanás kíséretében üvegelte le a példányt a lepedőről. Ahogy, azt vele azóta többször is megbeszéltük, ezekért a pillanatokért érdemes várni, akár sok-sok éjszakán át. Feri bácsi jólelkűségére jellemző, hogy ezt a második *Fabula*-t nem sokkal később Ronkay Lászlónak ajándékozta egy találkozásuk alkalmával.

(Forrás: Benedek Balázs, Törökbálint)

2. A fiatal lepkész első találkozása a pönyével

Egy alkalommal, 1997. szeptember végén Ronkay Lászlóval akkor TTM lepkegyűjtemény bejárati ajtajánál lévő nagy fagyasztóládánál álltunk ketten. Prof. Varga Zoltán és Orosz András nemrégiben tértek haza délkelet-kazahsztáni gyűjtőútjukról. A feltűzött és műanyagdobozkákban lefagyasztott értékes éjencanyag ideiglenesen ebben a lepkegyűjteményi fagyasztóban lett elhelyezve.

Lacival mindkettőnk rettenetesen izgatott a dobozok tartalma. Kinyitottunk hát néhányat és az egyik szélében sok-sok apróbb szürke lény (*Caradrina sp.*, *Euxoa sp.*, *Eugnorisma sp.*, stb.) mellett egy jókora, szintén szürke, hosszúsárnyú éjenc lapult. Kihúztam és mutattam Lacinak, csak magamnak téve fel hangosan a kérdést: „Ez mi lehet?” Laci válasza lakonikus és egyben sokat sejtető volt: „Az arrafelé nem olyan ritka.”

Ezzel aztán tovább gondolkozhattam, mi lehet az a megtermett szürke éjenc, amit nekem első ránézésre ismernem kellene és arrafelé nem ritka? Érdeklődésem akkoriban már erősen effelé a csoport felé fordult, de még némely gyakoribb hazai faj beazonosításával is gyakran gondban voltam, nemhogy az ázsiaiakkal. Egy későbbi beszélgetés során aztán valahogy kiderült, hogy a példány egy *Fabula zollikoferi*, melyből Varga professzorék többet is gyűjtöttek azon az úton.

Laci kijelentése persze most is megalapozott volt, hiszen ő maga is többször

találkozott "élesben" a pönyével 1990 augusztusában, amikor Vladimir Dubatolov orosz kollégával gyűjtöttek a Novoszibirszk környéki sztyeppéken és szintén több példányt fogtak. Nekem akkoriban ezek a tájak és lepkék még oly távoliaknak tűntek. Számomra akkor még hétről-hétre újdonságokat mutatott egy-egy Huszonnégyökrös-hegyi lámpázás is. A *zollikoferi*-ről, erről a hazánkban oly legendás ritkaságról azonban nem ekkor hallottam először – és utoljára sem.

(Forrás: Benedek Balázs, Törökbálint)

3. A mezőtúri pönye sorsa

Lévai Szabolcs és unokatestvére a nagykunsági Mezőtúron kezdtek lepkézni. Az unokatestvér röviddel az ezredforduló után abbahagyta a gyűjtést. Lévai Szabolcs Baranyi Tamással közösen 2004-ben a Puszta című folyóiratban közölte a szülővárosa környékén gyűjtött és megfigyelt lepkék jegyzékét. Ez az írás kb. 500 nagylepkefaj nagykunsági előfordulását és gyakoriságát tárgyalja, köztük a *Luperinia zollikoferi* is említésre kerül, aminek egy példánya került elő.

A lepkéről készült képről az derül ki, hogy gombostűre van szúrva, mert akkoriban Lévaiék még nem használták a rovarút. A preparálás módszereit is maguk találták ki. Kezdetben nem volt kapcsolatuk senkivel a lepkészek közül, nem jártak külföldre sem gyűjteni. Ez példány egyébként teljesen friss kelésű, semmilyen kopás, de még rojthiány sem látható rajta. Ez a kitűnő állapot megkérdőjelezi, hogy a lepke több száz vagy ezer kilométert vándorolt volna valahonnan a keleti sztyeppékről a mezőtúri Újvárosig.

Erről a példányról a Varga Zoltán szerkesztette „Magyarország lepkéi” című összefoglaló munkában nem esik szó. Pedig Lévai Szabolcs már a könyv megjelenése előtt jelezte a lepkész-levelező listán, hogy van egy Mezőtúron gyűjtött hím példány is. Ezt Szabolcs unokatestvére gyűjtötte 1996. szeptemberében, az Újváros nevű területen. Gyűjtési körülményeiről mindössze annyit sikerült megtudni, hogy a példány fényre érkezett és, hogy akkoriban Lévaiék még csak normál izzóval gyűjtöttek, nem erős fényű higanygőzlámpával. A lepke jelenleg Szabolcs unokatestvérenek magángyűjteményében „található”.

Fontos megjegyezni, hogy egy darabig Lévaiék sem gondolták milyen különleges lepke rejlik a dobozban. Szabolcs ismerte fel a faj jelentőségét, ám elkérni már nem sikerült az unokatestvértől. Pedig Szabolcs gyűjteménye féltve őrzött, gondosan ápolt, ott jobb helye lenne a ritka lepke példányának. Sajnos az unokatestvér még ahhoz sem járult hozzá, hogy nevét adja a 2004-es cikk-

hez, de még a gyűjtött lepkéihez sem adta a nevét. Miután abbahagyta a lepkézést, állítólag felvitte a padlásra a lepkegyűjteményét. Mi lesz a sorsa a mezőtúri példánynak? Lehet, hogy már áldozatul esett a gyűjteményfaló múzeumbogaraknak, portetveknek vagy a penészeknek.

(Forrás: Kelemen István, Kisújszállás)